

ADATTÁR

A nyikómenti gyermek magakészítette játékszerei

Közismert az a törekvés, hogy szakembereink vállalva, mondhatni egymással versenyezve sietnek ismertetni a Székelyföldet és népét minden vonatkozásban. Tudományos folyóiratainknak a Székelyföld visszatérése óta alig jelent meg olyan száma, melyben ne találánánk tanulmányt, cikket, ismertetést a Székelyföldről. Ez az érdeklődés olyan méretű és sokrétű, hogy bátran állíthatjuk: a Székelyföld most éli Orbán Balázs után második fölfedezésének korát.

Mikor alábbi közlésemben az udvarhelymegyei Firtosvára székely gyermekeinek magukkészítette játékszereivel foglalkozom, a székelység néprajzi adatainak olyan részletét ismertetem, mely eddig alig ismert, vagy legalább is alig méltányolt terület volt.

Lássuk, miképpen avatódik be a székely fiú, az apáról-fiúra szálló fűrő-faragó tevékenységbe, s a játékkészítés meg kezügyessége fokozatos fejlődése közben milyen eredményeket ér el.

A székely fiú a szerszámokkal való foglalatossága közben különösebb oktatásban nem részesül. Kisebb korában el van tiltva a szerszámok használatától, nehogy magában vagy a szerszámokban kárt tegyen, de minél erélyesebb a tiltás, annál nagyobb vágyakozással gondol arra, hogy ő is fűrjön-faragjon, hogy utánozhassa a felnőtteket ebben is. Ha a felnőttek szerszámaihoz nem tud hozzáférni, előveszi a konyhakést, az apja zsebkését, melyet az asztalon felejtett, s nem egyszer fordul elő, hogy vértől csepegő kézzel, sírva kerül elő búvóhelyéről, hol valamit faragott, s eközben alaposan belevágott a kezébe. De kellene neki ezek a leckék, hogy a maga kárán tanulja meg a szerszámok kezelését és a fogások elsajátítását. Szerszámai leggyakrabban a *bicski* (zsebkés), a *faragófésze* (kézi bárdoló fejse), mellyel a tőkén próbál *faricskálni*, a kézvonó kés, mellyel a *kézvonópadon* utánozza a felnőtteket (fárasztó és nehéz munka ez neki, mert rövid lába nem ér odáig, ameddig kellene!), végül kisebb-nagyobb fűrő és kézifűrész.

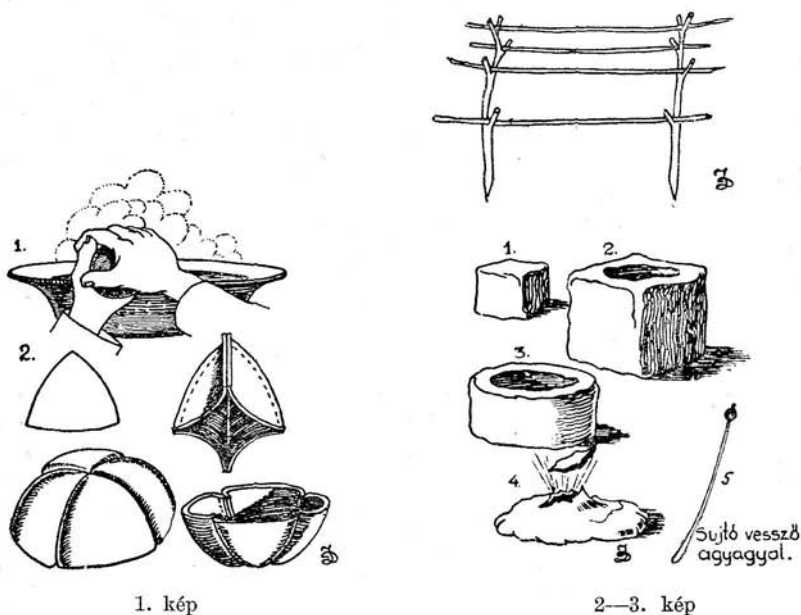
Lássuk legelőször is, melyik az a játékszer, melyet maga is a *bicski*-vel könnyen el tud készíteni.

A Székelyföldön is, mint általában mindenütt, a legkézenfekvőbb az *ostor*, mely eleinte madzagból és magafaragta ágból, az ostornyélből áll. De fejlődésével igényei is fejlődnek, s már szíjból való ostor (korbács) kell neki, majd színes pamutbojtot kerít rá valahonnan, s külön nyelet is farag. A szegényebb sorsú gyermeknek nem telvén szíjostorra, megmarad a madzag mellett, melyet megtanul előbb két, majd három ágra összefonni s a nyélre ügyesen díszítéseket faragni, akárcsak a felnőttek.

Így jut el könnyen a *lovassáshoz* (lovás-játék), illetőleg felszerelésének elkészítéséhez. Ehhez már csak zabla és hosszabb madzag kell gyeplőnek. Ha több a játékra jelentkező, két lovat fog egymás mellé a „*gazda*“, s akkor a felnőttek gyeplőjének megfelelő felszerelésre kell átalakítani mindent. Tehát van már ostor, van már gyeplő. A „lovak“ szemellenzójét a

kalap alá szorított kisebb keserű-lapu vagy marti-lapu levele szolgáltatja. A lovak természetesen nagyon gonoszak, rúgnak, harapnak, nyerítenek s csökönyösek lesznek (megkutyálják magukat), vagy éppen megbokrosodnak (elkapják a szekeret).

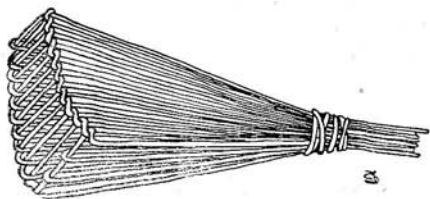
A *szekér* már a játékszerek sorában a harmadik. Ezt először a céna-karika kétfelé vágása előzi meg. Az így kapott két karika lesz a két kerék. A szekér természetesen így csak egytengelyű, ennek középpontjába belevéve helyeződik el a rúd, melyet megfog, illetőleg megfognak a „lovak”. Ennek fejlettebb foka a négykerékű szekér, melynek kerekeit szabályos, gömbölyű fenyő- vagy bükkfából fűrészelik s közepén kifúrják. Minél nagyobb a faricskáló gyermek kezűgyessége, annál jobban megközelíti ez a játékszert a valódi, az igazi szekeret. A lovak már nem a rúdnál fogva, hanem rendes húzómadzaggal és húzófával (*késefa*) húzzák a szekeret, mely ha elég erős, fel is ül rá a „gazda”. Ha ez a szekér nagyobb méretű,

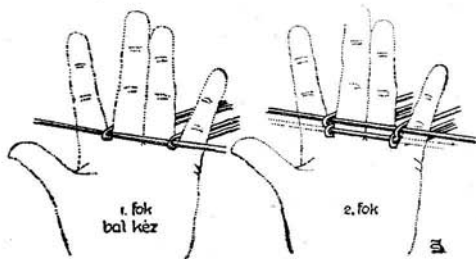
erősebb s így használhatóbb, a szülők el is küldik a játszó gyermekeket, hogy játékképpen hozzanak a mezőről pl. répalevet, csalánt, stb. Erre nagyon büszke is a szekér készítője.

A tavaszi játékok másik legfőbb játékszere a labda, mely a télen gyűjtött marhaszörből úgy készül, hogy a marhaszört jó melegvízbe dobják és abba jól belenyomkodva, két marokra fogva kiszorítják belőle a vizet. Ezt az eljárást többször ismételve, azt vesszük észre, hogy a nagy csomó szőr egy nagyobb alma nagyságú labdává zsugorodik össze, mely széttéphetetlen és könnyű (Hogy súlyosabb legyen, szoktak gömbölyű kavicsot is elhelyezni a közepébe). Hibája az, hogy megszáradása után hamar kezd elhullni a szőr, s így elég hamar megsemmisül a labda, különö-

sen, ha sokat játszanak vele. Ezen aztán úgy segít a tulajdonos, hogy vagy rongyba varrja, vagy a szórt előre elkészített bőrburkolatba gyömösöli (1. kép). Ezt természetesen már *bőrlabdának* nevezik. A bőrburkolathoz való bőrt puhaszárú, használhatatlan női csizmaszárból, fejeléstől maradt darabkákból állítják össze. Mint a rajzon is megfigyelhető, ehhez 8 darab egyenlőoldalú háromszögalakú bőrdarabra van szükség. Összeállítására is hű útbaigazítást nyújt a rajz, csak még arra kell kitérni részletesebben, hogy a két félgömb összeállítása miképpen történik. Az egyik félgömböt újra kifordítják s ebben az állapotban varrják a ki nem fordítotthoz mindaddig, míg csak egyetlen oldal összevarrása maradt hátra. Ekkor újra vízbeáztatva óvatosan ismét visszafordítják a kifordítottat és a szabadon hagyott nyíláson át alaposan megtömik, illetőleg kitömik a labdaburkolatot s ennek végeztével a nyílást jól sodort és szurkozott cérnával bevarrják. Tekintve az anyagot és szerszámot, amellyel a bőrlabda készül, rendszeren a felnőtteknek kell az elkezdett műveletet befejezni. A burkolatot szokták ronggyal is kitömni; így igen tartós, bottal is üthető labda készül.

4a. kép

4b. kép

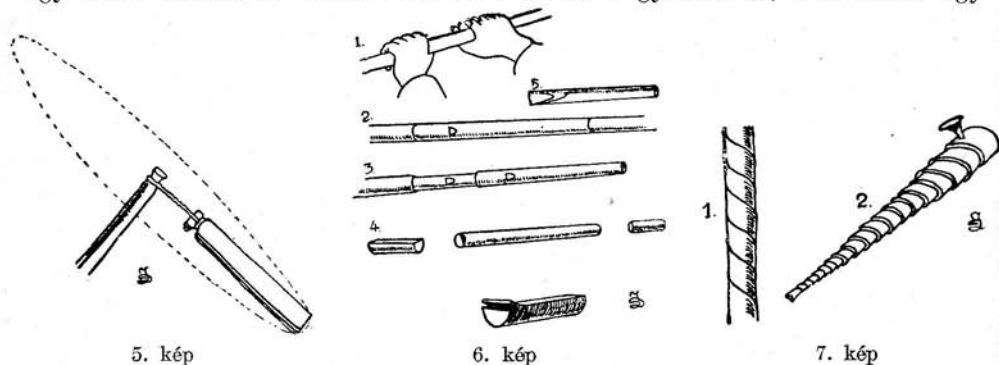
Élénk mozgást követelő játék még az ugyancsak iskolai kirándulásokon kedvelt magasugrási felszerelés, a *szöktető* is (2. kép). Ez két darab, lehetőleg egybevágó ágas-bogas gallyból áll, melyet lelombtalanítanak és egymástól olyan távolságra szúrnak be a földbe arra legalkalmasabb (kissé lejtős) helyen, hogy az ugróléc (vessző) jól végig érje, akár csak az atlétikában.

A nagy nyári szünet egyik egkézenfekvőbb játékszere a *sárpuskázás*.¹ Ezt a játékot rendszeren a székely ház feljárójául használt nagy lapos köveken többen játsszák. A hozzávaló agyagot a patak partjáról, álló víztócsák mellől hozzák. A 3. fokozat szerint kiképezett alakzatot aztán úgy kell tenyérre venni, hogy a benne alakított üreg feneké ki ne lyukadjon. Fenn a levegőben hirtelen szájával felfelé fordítva csapják a kőhöz. Ekkor erős pukkanó hangot ad. Innen a neve is (L. a 3. kép 4. fokozatát). Többszöri ismétléssel akkora gyakorlatra tesznek szert a gyermekek, hogy valóságos távoli sortűz hatását keltik az egyszerre pukkanó sárpuskák. A pukkanás fokozásának titka az, hogy a mélyedés fenekét ne vékonyítsuk el, és jó nagy lendülettel sújtsuk le a puskát úgy, hogy a puska pereme egyszerre érjen a lapos kőhöz.

¹ Gyulán és környékén ezt *kukunbáré*-nak, *kukunbálé*-nek nevezik.

Amikor ebbe belefáradnak a játékosok, alkalmas (rugalmas) síma vesszőt vágnak a közeli bokrokban és az előbb használt agyagot elsűjtják (3. kép 5.). Ez úgy történik, hogy szilva nagyságú gömböket formálnak, s azt a vessző végére úgy erősítik fel, hogy a vessző az agyagmassza közepén legyen. A masszát ismételten jól rászorítják marokkal, s a vessző végét fogva teljes erővel a levegőbe csapnak vele, mialatt az agyag szokatlan messzire elröpül.

A *béka fogó* (kosár, háló) ugyancsak kint a réten, zsombékos helyen játszó gyerekek legkedveltebb játékszere (4. kép). Érdekes, hogy nem azzal szerez nagy örömet a gyermekeknek, amikor vele békát fognak, mert ez valóban egy gyermeknek sem sikerül, hanem a háló elkészítésével. Anyaga a zsombékos helyen található *sáté*. Káka-féle vízi növény, melynek cipőzsinórra emlékeztető gömbölyű és egyenlő vastag szálai mind egy tőből nőnek ki. Ebből szednek sokat a gyermekek, s elkezdik úgy

5. kép

6. kép

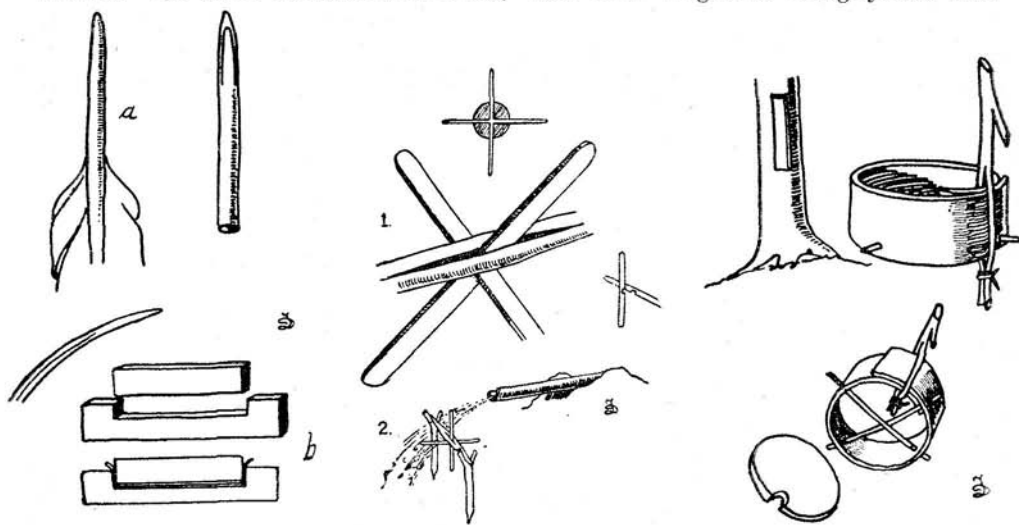
7. kép

fanni a kosarat, mint a készítés fokozatait feltüntető rajzon jól látható. A kész kosár felfelé azért keskenyedik, mert ujjaink is a hegyük felé vékonyodnak. A kosár aljának beszövése az ujjainkról való levétel után történik, amikor külön 3—4 szálat fűzünk be, mint az a kész kosárnál látható, s csak azután kötjük egybe a sok hosszú szálat, hogy nyele is legyen a hálónak.

A változatosságnak igen nagy szerepe van a gyermek játékaiban és játékszereiben. Ilyen változatos játékszer a *brugató* (5. kép). Ez a legegyszerűbb ostor felhasználásával és minden háznál található zsindeyből készül. Ha megúnja a gyermek az ostort, ráköt egy darab zsindelet és gyorsan elkezdli feje körül forgatni, mint az ostort. Motorzúgásra emlékeztető hangja miatt nevezték el brugatónak.

Egyik legkedveltebb, de már nagyobb kezűgyességet igénylő tavaszi játékszer a *furuja- (tilinkó) guvasztás* (6. kép). Ez csak a fűzfa mézgásodása idején kezdhető meg. Gyermek tenyerében jól fekvő, kb. 2 cm átmérőjű, síma fűz vesszőt keresünk, melyen egyáltalán nincs a héj alatt olyan kiemelkedő dudorodás, mely a művelet sikerét veszélyeztetné. Ekkor a rajz szerinti fogással (balkéz mozdulatlan, jobbkez erősebb fogással föl és elfelé) csavarják a vesszőt, mialatt a héj kisebb megmozdulása észlelhető. Több vidéken előzőleg a vesszőt fadarabbal sűrűn megkalapál-

ják, amint mondani szokás *megpotyolják*, hogy könnyebben lehessen megforgatni, sőt forgatás nélkül is már le lehet húzni. A megforgatás után kimetsszük az alsó és felső végét, meg a hangnyílást, s lassan, igen óvatosan a vékonyabb vége felé lehúzzuk. A székely gyermekek között elterjedt babona szerint a lehúzás alatt egyetlen hangot sem szabad senkinek adni, mert ha ad, akkor a furulya elreped. A megmaradt mézgás ágat a tilinkó készítője végignyálja édeskés íze miatt, majd elkészíti a rajz szerinti alsó és felső dugót. Ezeket természetesen csak a megelőző helyéről kell kivágni, mert különben nem zárnak légmentesen s nem szólal meg a furulya. A legalul feltüntetett és különlegesen elkészített felső dugó alkalmazása egészen fölöslegessé teszi az alsó dugót, mert anélkül is szól a tilinkó. Ha nem teszünk sem fölül, sem alul dugót és hangnyílást sem

8. kép

9. kép

10. kép

hagyunk, viszont a vastagabb végén a felhámot óvatosan eltávolítjuk s csak az igen halványzöld részét hagyjuk ott, akkor „doromb” (népies nevét mellőznünk kell) lesz belőle, mely annál mélyebb hangot ad, minél vastagabb ágról húztuk le, akárcsak a furulya.

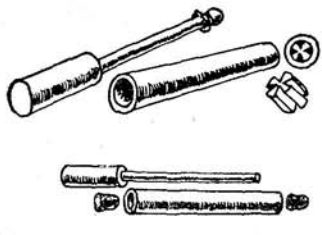
A furulyakészítéssel mindig együtt jár a *töröksíp* (7. kép) csinálása, mely még nagyobb kezűgyességet kíván. Erre a célra rendesen vastag, fűz-ágot keresünk, s ezt a rajz szerint jó nagy hosszúságban csavarmentesen bemetsszük, majd a héjat lefejtjük és egyenes kürt formára összezsavarjuk. Hogy ki ne bomoljon, a végét kökény-, vagy galagonyatüskével tűzzük át. A vékonyabb végénél úgy kell elvékonyítani, mint a dorombnál láttuk. Hangja erős, emlékeztet a tülök hangjára.

Átható sípoló hangot ad még a *sípoló lúdtoll* (8. kép a.), mely a rajz szerint könnyen elkészíthető. Annál bizonytalanabb hangja van a „sípoló” fűszálnak (8. kép b.), mely egy kis faricskálással szintén könnyen elkészíthető. A két fadarab közé szorított fűszál akkor ad sipító, krákgó hangot,

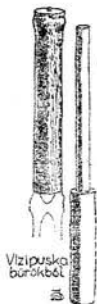
ha úgy illesztjük szájunkra a sípolót, mint a szájharmonikát s a két fadarab közé fújunk.

Visszatérve a furulyakészítésre, a megmaradt fehér fűzágakból pompás kis vízimalmot (9. kép 1—2.) tud készíteni az ezermester székely gyermek. A nehézség itt a két elvékonyított fadarabnak (lapátoknak) a tengely két ellentétes oldalán készített nyílásokban való, rajzszerinti elhelyezése. Ezt csak jó és erős zsebkéssel lehet megcsinálni, a bugylibicska erre nem nagyon alkalmas.

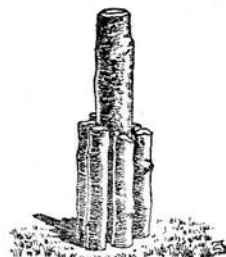
Eperérés idején, ha a gyermekszereg játék és barangolás közben eperelő helyre jut, a következőképpen segít magán. Edény helyett kászut (10. kép) készít. A művelet egy komoly kártevővel kezdődik. Vastag és símatörzsű bükkfát keres ki a gyermek erre a célra és annak kérgéből egy jókora téglalap alakú kérget vág ki és fejt le. Ebből készül a kászu oldala, s ha majd kész az összeállítása, ehhez képest keres új kéregdarabot a fenéklaphoz, melyen ujjnyi bemélyedést vés ki az összefogó ág számára. A további eljárás a rajz szerint történik. A kászuban hazaszállított eper vagy málna így meg van védve az összetörődéstől.

11. kép

12. kép

13. kép

Nyáreleji és nyárközepi kedvelt játszóeszközök a *bodzafapuska* és az ugyancsak bodzafából készült *vízpuska* (11. kép). A sűrített levegő nyomásán alapuló puska tolófája bükkfa, csak a cső készül bodzafából, mert közepe igen könnyen kifúrható. A golyók *csepüből* (kócból) vannak s hogy teljesen légmentesen zárjanak, a gyermekek sokáig forgatják, rágják szájukban, hogy nyállal jól összekeveredjenek. Működése a következőképpen történik: Az üres csőbe betolunk egy golyót. Ez a golyó a cső másik végénél már látható is. Most elhelyezzük a másik dugót az előbbi módon, s mialatt ezt a tolófával erőteljesen betoljuk, a két dugó közé szorult sűrített levegő az első dugó teljes erővel és nagy pukkanó hanggal kivágja.

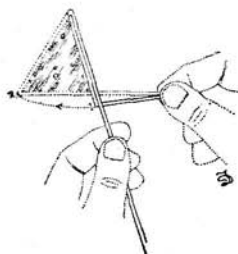
A vízpuska (vízfecskendő) viszont a légüres tér, illetőleg a levegő nyomásán alapszik, amennyiben a rögzített és csillagalakúra kivágott dugón át, a dugattyú lassú kihúzására a légnyomás benyomja a vizet a csőbe és miután megtelik, a dugattyút visszanyomjuk, miáltal a csillagalakú dugón át több sugárra oszolva elég messzire elfecskendezhetni a vizet.

Belterületeken, a kertekben kaszálás előtt embermagasságú bürök ékteleníti el az elsőrendű szénának valót. Ez a bűdös bürök vagy mérges

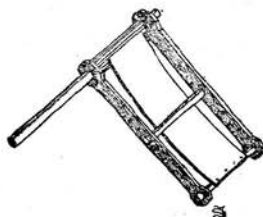
bürok. Ennek egyik legalkalmasabb síma és vastag szakaszából készül a *vizipuska* a következőképen: A kiválasztott szakasz felső végénél úgy kell lemetszeni a bürköt, hogy a szakaszt elválasztó erősebb növényi szövetből minél vastagabb rész maradjon a szakasszal. Ezt a vastag részt aztán egy vékony szeggel átlyukasztják, a megfelelő vastag és hosszú tolófát elkészítik s kész a *puska* (12. kép). Működtetése kézi permetező módjára történik. A vékony vízszugár aránylag igen messze elviszi a vizet. A tolófa végére, ha kissé besüllyesztve egysorosan rongyot csavarunk, akkor a vizet a kis nyíláson át is felszívhatjuk a bürok-csőbe. Egy tolófához több bürok-csővet is elfogyasztanak a gyermekek.

A *papozáshoz* egy darab 20—25 cm hosszú és kb. 3 cm vastag *cüvek* (cölöp), továbbá annyi kis cölöp kell, ahány a játszó gyermekek száma. Ezek már csak kb. 15 cm hosszúak és 1.5—2 cm vékonyak.

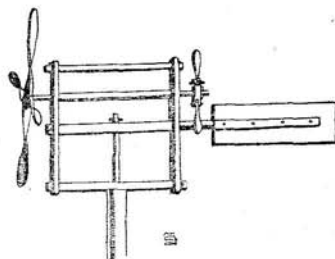
Feltűzik a *papot* a földbe, s szorosan melléje a többi kis cölöpöt (13. kép). Kezdődik a játék: Egyik gyermek egy kinyitott pengéjű (rendesen vasnyelű) zsebkést dob fel a levegőbe, de úgy, hogy forogjon. Földre-

14. kép

15. kép

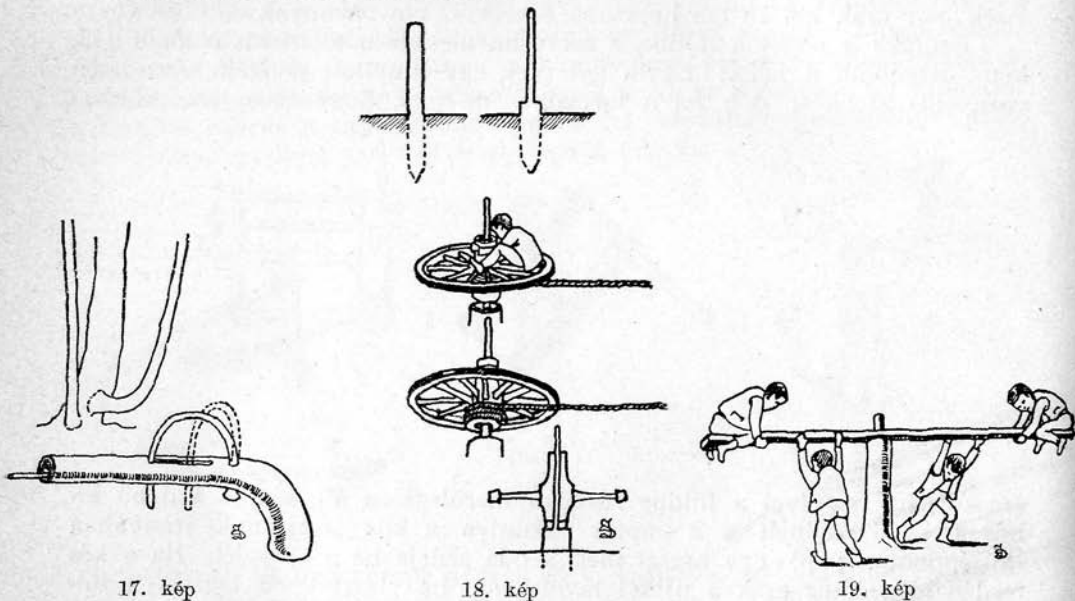
16. kép

éréskor, ha hegyével a földbe fúródva merőlegesen áll, akkor a dobó kihúzza az ő cölöpjét s a paptól számítva a kör sugarának irányában (középpont a pap) egy araszt mér, s oda szúrja be a cölöpjét. Ha a kés ferdén áll, akkor csak 5 ujjnyi távolságot, ha vízszintesen fekszik a földön, de a penge egyik oldalán jól látható körömhely felül van, akkor 2 ujjnyi, ha élével a föld felé, fokával lefelé vízszintesen fekszik, akkor csak 1 ujjnyi távolságot mérhet a paptól a megállapított sorrendben következő játékos. Végül, ha úgy fekszik a zsebkés a földön, hogy a penge síma fele felül van, akkor a játékos cölöpje ott marad, ahol előbb volt, és nem vehet részt tovább a játékban, illetőleg kiesik a játékból. Ilyenkor ezt mondják társai: *le van járva*. Az ilyen *lejárt*, csak a játék elülről kezdésekor állhat be újra a játékosok közé. A játékban az győz, akinek a zsebkés az egész játék menetén keresztül mindig kedvezően, többször merőlegesen esik, illetőleg cölöpje a legtávolabb van a paptól. — Ezt a legújabbban gyakorolt játékot az első tavaszi meleg napsütés idején a réten szokták játszani.

Meleg nyári időben a kaszálókon csatangoló gyermekek, ha fáradtságtól kimerülten leülnek a fűbe, mindjárt kezük ügyébe akad egy-egy száraz fűszál. Ha levél van rajta, azt letépi, hogy egészen síma legyen. Ezt kettős megtöréssel úgy tartják kezükben, mint a rajzon az 1-es helyzet

mutatja. Az így összezsukott fűszálat, ahol a kettő szorosan érintkezik, szájukba veszik, bőven megnyálazzák, aztán a nyíl irányába lassan eltolják úgy, hogy a függőleges mozdulatlan maradjon. A 2-ös irányig fokozva ezt a kitolást, a nyálból szivárványszínekben játszó átlátszó hárttyát kapnak. Ezt nevezik *ablaknak* (14. kép). Ezt egyik szemük elé tartják, a másikkal pedig hunyorítanak, s nézegetik egymást, a tájat az ablakon át, míg a nyál-üveg el nem pattan.

A *kerepelő*, vagy *csörgető* nemcsak játékszer, de nagyobb és erősebb kivitelben, a felnőttek kezében madárijesztő is (15. kép). Búzaérés idején ugyanis a nagy rajokban repülő, gabonát pusztító verebek ellen eredményesen használják. Ha erre a célra készül, akkor a meghajlított bükkfa-lemezek száma kettő szokott lenni.

17. kép

18. kép

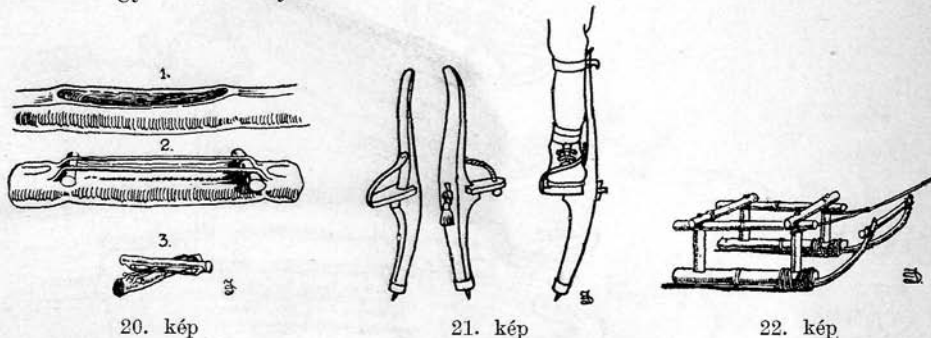
19. kép

Ugyancsak játékszernek indult a *szélmalom* is (16. kép). Ezt a kedvező szél idején — hol gyorsabban, hol lassabban, hol hangosabban kerepelő játékszert már csak a 13—14 éves, ügyesebb kezű gyermekek tudják jól elkészíteni. Tartósabb kivitelben ez is a madarak ijesztésére szolgál. Cseresznyeérés idején pl. a fa hegyébe szokták felerősíteni tartórúdjá segítségével, hogy a kártevő rigókat elriassza. Búzatáblák szélén álló magányos fákra (vackorfákra) is fel szokták tűzni, hogy hangjával, villogó légcsavarjával a rablómadarokat távoltartsa.

Alkalmas bodzafahajtásból készül a másik kedvelt játékszer, a *pisztaj* (pisztoly) (17. kép). A pisztolynak megfelelő kialakítás után következik a kifűrés, kivésés és a *kakas* (ravasz) beállítása. Ez a ravasz rendszeren jó rugalmas bükkfahajtásból, venyigéből készül, s úgy működik, hogy mutatóujjunkkal a ravasz kiálló részét magunk felé húzzuk. Így hátrahúzás után könnyen kicsúsztathatjuk, hogy visszavágódva a csőbe helyezett vesszőt

teljes erővel kiüsse. Mind a bodzafapuskának, mind a pisztolynak természetesen nagy szerepe van a gyermek háborúsi játékában.

Nyár folyamán, vásár- és ünnepnapokon a legtöbb alkalom a labdajátékon kívül a *szerecskerék* (18. kép) és *cserkabala* (19. kép) játékra van. A *szerecskerék*hez csak egy, a földben jó erősen álló és megfelelőképpen megvékonyított oszlopra, egy kerékre és kötélre van szükség. Hogy minél könnyebben forogjon a kerék, megkenik *degenyeggel* (kocsikenőcs), sőt még a kerékkel együtt kivesszik eredeti helyéről a tányérkarikát is és a tengely tövéhez csúsztatják. Jó idegrendszerű, egészséges szívű és gyomrú gyermeknek kell lenni annak, aki másodszor is fel mer rá ülni. Legtöbbnek, ha szerencsésen vagy gurulva földet ér, hányási ingere támad. A centrifugális erőtől ledobott gyermeknek baja csak a legritkább esetben történik, mert rendszeren füves helyen állítják fel a szerecskeréket. — A *cserkabala* a vásári körhintának lehet az őse. Rendszeren egy kiszáradásnak induló fát szemelnek ki erre a célra, lehetőleg a *csürkertben* (szérüskert), hogy az előbbi játék ismertetésekor is említett nagyobb esés felfogásához puhább legyen a környezet.

20. kép

21. kép

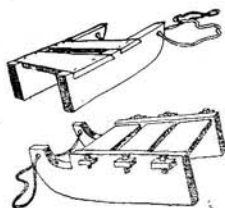
22. kép

Mikor beáll az ősz, hazahozzák a mezőről a kukoricaszárat. A játszó gyermek, a rajzon is jól megfigyelhető hangszert, *mozsikát* (20. kép) készíti az arra alkalmas kóróból. Két darabot készít belőle, egyik hosszabb, másik rövidebb lesz. A hosszabb a vonó, a rövidebb a *mozsika* lesz. Hangja halk nyiszorgás. A gyermek a zöreijben zenei hangot vél hallani, s énekhangján utánozza is a zörejt.

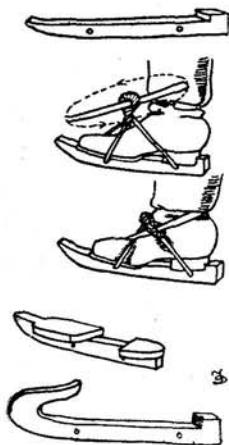
Ha eljönnek a tengelyig érő sáros őszi napok, *falábat* (gólyaláb) farag magának a gyermek (21. kép). Az ügyesebbkezü csinosabbat, módosabbat, a kevésbé ügyes egyszerűbbet, olcsóbbat, úgy, amint a rajzon is látható. Pl. a szegényebb többrétű madzaggal köti lábaszarához a faláb felső végét, a módosabb csattos bőrszíjjal. Egyszerűbb kivitelben a lapocka (amelyen áll) fölé jól megcsavart mogyoróágból, jobb kivitelben bőrszíjból tesz tartót. Előbbi esetben lehet látni olyan falábat is, melynek alsó végén nincs sem vaskarika, sem jégszeg, de még a lapocka hátul kiálló csapjára sincs színes pamutbojt akasztva díszképpen, s mégis megfelel a célnak.

A *kóré szánkó* (22. kép) elkészítésének ideje a késő őszi, illetőleg kora tavaszi időkre esik, de nem annyira azért, mert akkor már, vagy még van hó, hanem azért, mert akkorra leették a tehének, juhok a kóró levelét.

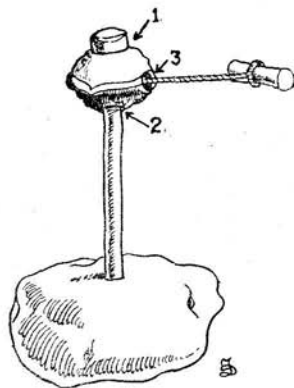
A játékszerhez szükséges anyag összeválogatásakor tudnunk kell, hogy a tengeri szára bütykökre oszlik lefelé rövidülő, felfelé nagyobbodó szakaszokkal. Alulról felfelé haladva mélyebb és mélyebb csatornákat találunk a szakaszok ellentétes oldalán. A legmélyebb csatorna a cső helyéül szolgál. Azonfelül teljesen gömbölyűek a szár szakaszai. A szánkó talpához olyan két szakaszt választanak ki, melyek egyenlő vastagok és hosszúak, egyik végükön egyenlő mély csatorna van. Ebbe a csatornába éppen belefektethető az a görbe ág, mely a talp felfelé kunkorodó részét adja. Ezeket a görbe ágakat madzaggal erősítik oda. A többi rész összeválogatása sem nehéz. Ezeket leginkább szeggel erősítik egybe a gyermekek, de nem ritka az olyan kőre szánkó sem, melyet készítője mindenütt teljesen madzaggal állított össze. — Ez a szánkó nem alkalmas arra, hogy ráüljenek. Inkább lovas megodással erre-arra való húzogatásra való.

23. kép

24. kép

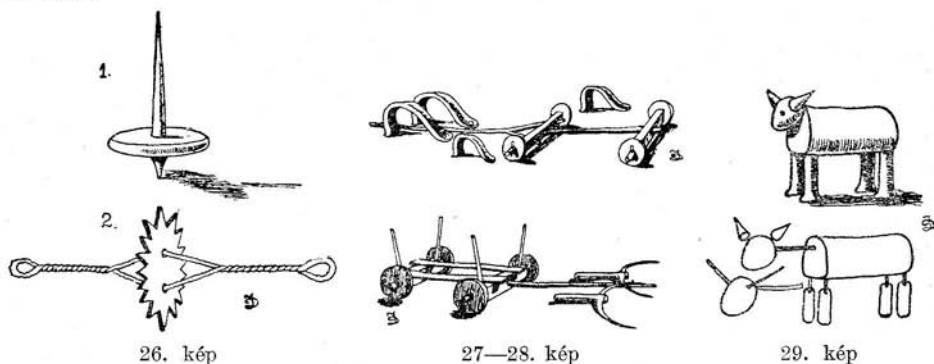
25. kép

Ha pedig beáll a tél, a játékszerű sportot folytatni szerető székely gyermekek *korcsiát* (kis szán) csinálnak maguknak (23. kép), s azzal ereszkednek le az alkalmas domboldalakon vagy lejtős utcákon, nem kis bosszúságára a nehezen járó öregeknek, asszonyoknak, sőt minden felnőttnek, mert ezek a síkossá tett úton gyakran elcsúsznak. Ha a családban több a gyermek, hosszabb, ha kevés van, rövidebb korcsiát csinál a gyermekek közül a legügyesebb faragó. A korcsiának tökéletesebb változata a szánkó.

Ha befagy a patak, vagy a közeli tó, *csáklyát* (fakorcsolyát) készít magának (24. kép). Mind az egyszerű, mind a rajzon feltüntetett bonyolultabb kivitelű csáklyák felerősítését a rajz szemlélteti. Akik nem csáklyáznak, mert nincs felszerelésük, azok *sikoláznak*, *csicsonkáznak*, csúszkálnak.

Téli estéken előkerül a gyermekek kedvenc csemegéje, a dió. Ügyeskező gyermek a bicski hegyével ügyesen ki tudja fúrni a diót vagy nagyobb szemű mogyorót (ekkor már *mogyorókerék* a játékszer neve!) három helyen. Az egymással szemközt lévő nyílásokon át olyan pálcikát dug

át, melynek felső végét korongszerűen vastagabbra hagyja, hogy át ne csússzon. Mielőtt azonban a pálcikát bedugná, a harmadik nyílással szemben fekvő részén, jelt tesz a bicska hegyével. Erre a jelre köti a jó erős házi kendercérnát, de nem összeszerelt, hanem szétszedett állapotban. Az összeszerelésnél elől megy a hosszabb cérna, mégpedig a felső és a harmadik nyíláson, majd követi ezt a pálcika a felső és szembenfekvő nyíláson át. Mire helyére kerül minden, a kihúzott cérna és pálcika egymásra merőlegesen állnak és bent a dióban, illetőleg mogyoróban metszik egymást. Most a pálcika forgatásával a cérnát felcsévéljük, s a pálcika alsó, meghegyezett végét burgonyába, vagy almába szúrjuk és kész a *pergettyű*, illetőleg *mogyorókerék* (25. kép). — Működése a következőképpen történik: Balkéz hüvelyk-, mutató- és nagyujjával, illetőleg ujjbegyével megfognuk a diót (mogyorót), jobbkézrel pedig a cérna végére kötött fadarabkát, mely a felcsévélés folytán a harmadik lyuk előtt áll. A jobbkéz addig húzza a cérnát, míg az lecsavarodik a pálcikáról, sőt a lendület folytán másik irányban újra fölcsévélük, s megint előlről kezdődik az egész művelet.

Fonóasszonyok a jó gyermekeknek jutalmul szoktak adni olyan farkarikát (korong), melyet orsójuk végén vagy varrógépnél mint cérnakarikát használtak (A cérnakarikának a két kiálló karikarészét kell lefürészelni!). Ha ezeknek a karikáknak nyílásába jó erősen úgy helyezünk el fapálcikát, hogy alsóbb hegyezett része jóval kisebb legyen a felső, ugyancsak hegyezett részénél, s két ujjunk között az asztallapra merőlegesen állított játékszert felső hosszabb végénél fogva megperdítjük, akkor a *pereszlen* (csiga) kisebb-nagyobb helyváltoztatással gyorsan pereg saját tengelye körül (26. kép). Sikerült elindítás esetén egyhelyben, mozdulatlanul maradván hihetetlenül gyorsan pereg, míg végre tántorogva leperdül az asztrálról.

A *zúgattyú*, sok helyen *zurrogató*nak is nevezik (26. kép 2.), ugyancsak kedvelt és könnyen elkészíthető szobai játékszer. Az összecsavarodott zsinég végén látható hurkokba helyezzük el hüvelykujjainkat. Játék közben két kezünk hol közeledik, hol távolodik a zúgattyútól, aszerint, hogy kifelé, vagy befelé csavarodik a zsinég.

Újabb időkben szoktak a szülők vásárfiaképpen trombitát, szájhár-

monikát (*tótmoszika*), füttyölőt, stb.-t vinni haza, de egy sem olyan kedves, nem olyan tartós, mint a gyermek magacsínálta, nem egyszer magatökéletesítette játékszere. Ehhez jobban ragaszkodik, ezzel közelebbi, baráti viszonyban él, mert képzeletét ez elégíti ki legjobban, mert elkészítésében öntudatlanul is olyan örömet talál, melyet nem helyettesít semmiféle csillogó, festett, hamar romlandó, lelkiségétől idegen vásári portéka.

A négy-öt év körüli — magukban játszadozó — székely gyermekek igen szeretnek *lovasszekér* játékot játszani. Az udvar csendesebb zugában, rendszeren deszka- vagy kőkerítés, pajta tövében állapodnak meg a játszásban összeszokott gyermekek. A lovat nagyobb cserépfazék letört füle helyettesíti (27. kép). Két ilyen nagy fül a két befogott ló és vagy a szekér mellett, vagy utána egy-két csikó is előfordul. A kis csikó kisebb bögre füle. Igen nagy becsben van a porcellán bögre füle, mert az sokkal szebb és drágább csikó, mint a cserép csikó. A nagy lovak hámba vannak fogva, míg a csikók szabadon helyezkednek el a szekér körül. Ha a lovak megéheznek, füvet tépnek és szórnak eléjük. A kis csikóknak, különösen ha szopósak, anyatejet adnak, mégpedig úgy, hogy odaállítják anyjuk képzelt emlőjéhez, hogy szopjanak. Hasonló ehhez az *ökor-szekér* játék, hol az ökröket ágas juharfa helyettesíti (28. kép). Az ökörnek valókat a juharfán találják, melynek keresztben átellenesen elágazó ágát erre a célra feldarabolják, amint a rajzon is látható. Az ökörfogatnál nincs járom, ha csak a nagyobb és ügyesebbkezü bátyja meg nem szánja kis öccsét és össze nem szegez valami járomfélével. — Mindkét fogattal úgy játszanak, hogy fölébehajolnak, vagy mellette leguggolnak, vagy némelykor le is ülnek s rakosgatják. Közben hangos szóval mondják, hogy most mit csinál a ló, éhes-e, szomjas-e, le akar-e feküdni, vagy rúgni, harapni akar, stb., stb. Gyakran egyszerre két kézzel megfogják a két lovat s a levegőbe kissé felemelve előbbre viszik, azaz huzatják velük a szekeret.

Ezek a játékok nem hangosak, nem lármások, nem játsszák nagyobb testi mozgással s csak inkább a nagyon csendes természetű, gyengébb szervezetű gyermekek kedvelt játéka.

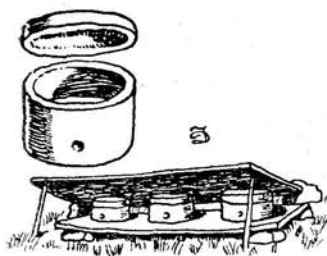
Sárpuskázó gyermekek, mint már a fentebbiekben láttuk, az agyagnak vesszővel való elsújtásán kívül, más játékokra is felhasználják a már keményedni kezdő agyagot. Nagy kedvvel formálnak belőle *ökröt*, melynek különféle szarvakat tesznek agyagból, vagy ágból s szem helyett kisebb gömbölyű kavicsot nyomnak az agyagba (29. kép). A szarvak állásánál rendszeren a saját kajla, villás, vagy darúszarvú tehenüket, ökrüket utánozzák. Játék közben megbírálják egymás ökreit, talpra állítják, majd lefektetik, etetik, itatják s kiki a magáét kézbevéve, a másik ökörnek fejével nekiütik, azaz egyik ökör a másikat felökleli. Az alakját elvesztett ökröket aztán újra összegyúróják s még erősebb, nagyobb ökröket formálva kezdődik a játék előlről.

A sárpuskázásnak, az agyag vesszővel való elsújtásának, dongófogónak, ökörformálásának elengedhetetlen kísérője az edényformálás is. Ebben egyik-másik gyermek meglepő ügyességet, formaérzékét árul el. Ha ez az agyaggal való játék olyan helyen zajlik le, hol állandó főzés, nagyobb tüzelés van, pl. téglacserépezés folyik, a szárított agyagedényeiket ren-

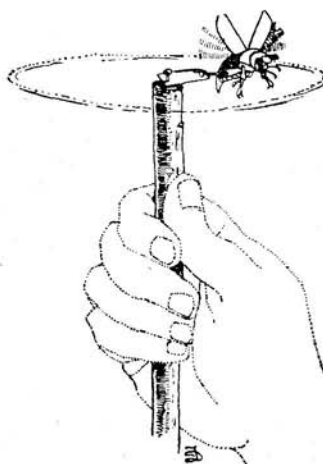
desen meg is próbálják kiegészíteni a gyermekek. Ebben a játékban a leánygyermekek már nagyobb számmal vesznek részt, mint más játékban.

Az ökrökkel való játék után rendszeren a *dongó-ház* alakítása következik (30. kép). Mivel játékképpen csinálják ezt a házat, joggal a gyermekek magacsínálta játékszerei közé sorolható. Ha a rajz szerint elkészítik a dongó-házat, árnyas, levegős helyre teszik megszáradni. A megszáradás ideje alatt szorgalmasan figyelik a kaszálókon, hol találhatnak egy mézben gazdag dongó-családra.

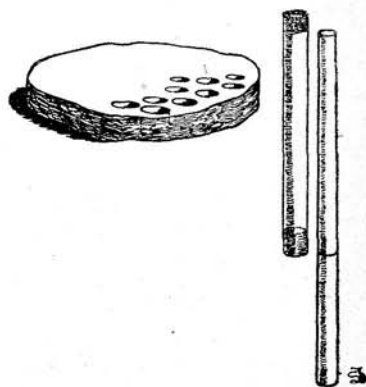
A kaszáló emberek kaszálás közben elég gyakran találnak dongófészkekre. A jól kiszáradt dongó-házat fedelével együtt alkonyat előtt kiviszik és leteszik a betakargatott fészkek mellé. A fészket két kézzel, lehetőleg egyszerre felemelik és behelyezik a házba, s úgy rendezik el, ahogy találták a földön. A sonkolyokat úgy állítják be, ahogy voltak. Egy-két csípés is esik, de azért nincs semmi nagyobb baj.

30. kép

31. kép

32. kép

Az elhelyezés után a házat a fészkek helyébe teszik s távolabbról figyelik, miképpen szállnak be a röpködő dongók, a dongóházi fészkekbe.

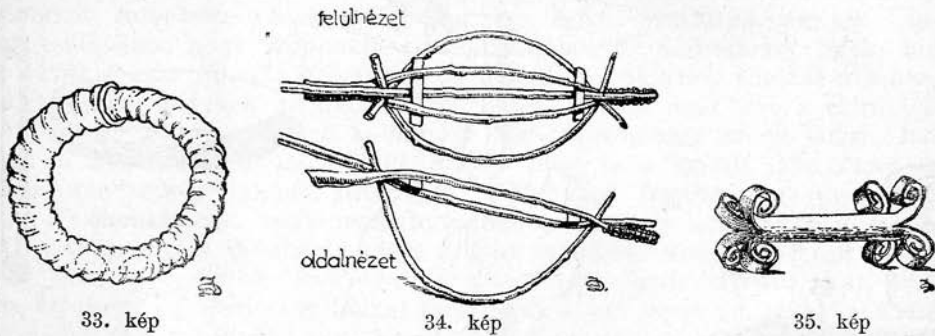
Végre, mikor a nap lement s a dongó-család apraja-nagyja elhelyezkedett a fészkekben, odamennek, a fedőt ráteszik s két kézbe fogva zökkenők nélkül, lassú lépésben, óvatosan hazaviszik a magukkészítette dongóméhszínbe. Naponként aztán többször figyelik a dongókat, hordtak-e már mézet. Ha hordtak, a mézet szalmaszállal óvatosan kiszívják, 2—3 család beállításával, ha az idő is kedvez s a család is népes, annyi mézet tudnak kiszívni, amennyi nyalakodási vágyukat kielégíti.

Májusban a cserebogarak megjelenése idején sok cserebogarat, *gúzszt* fogdosnak össze a játszó gyermekek.

A *gúzszer*készítésére mindig a nagyobb gyermekek tanítják meg a kisebbeket (31. kép). Ceruza vastagságú, vagy vastagabb pálcikát keresnek, szükség van továbbá két darab gombostűre s egy szép példány cserebogárra. Egyik elhullott cserebogár épen maradt fedeles szárnyát leszakít-

ják s ennek felhasználásával fognak a gúzssekér készítéséhez. A fedeles szárnyat hegyben végződő felével a pálcikához szegezik, majd az élő példány egyik hátulsó lábának két alsó ízületét leszakítják, s a fedeles szárny szabadon álló végébe tűzött másik gombostűt a megcsonkított láb vaskos ízületébe szúrják úgy, amint az a rajzon is jól látható. Ekkor a kézbevett pálcikán lógó gúzszt elindítják körrepülésre. Olyan mozdulatokat kell végezni a kéznek kicsinyben, mintha karikás ostort akarnánk megforgatni. 3—4 ilyen köröző mozdulat után vízszintes egyenesbe kerül a fedeles szárny és a lábizület s a játékra befogott gúzs fedeles szárnyait kinyitva, elkezdi körbe repülni. Ilyenkor mozdulatlanul kell tartani a pálcikát. A gúzs 8—10 ilyen körrepülés után abbahagyja a repülést, de míg repül, nagy gyönyörűséggel figyelik a gyermekek.

A *pityóka-dugóval működő szélpuska* anyagát egy nagyobb burgonya keresztmetszetéből nyert kb. 6 mm vastagságú szelet, továbbá egy jól fejlett liba szárnytollának szép, egyenes és gömbölyű csévéje és egy megfelelő hosszúságú pálcika adja (32. kép).

33. kép

34. kép

35. kép

Működése úgy történik, hogy a két végén szabályosan levágott tollcsévé hosszúságának és belső átmérőjének megfelelő pálcikát keresnek. Ezt rendszeren egy szép, egyenes kosárfonó-fűz ága adja, melyet héjától megtisztítanak. A pálcika éppen 6 mm-rel rövidebb, mint a csévé. Ezt a 6 mm-t a pityókadugó pótolja; ezt úgy vágják ki a szeletből, mint ahogy a gazdasszony a kinyújtott tésztából a kekszet, vagy a kelt tésztából pohárral a fánkot. A csévében maradt dugót a pálcikával végigcsúsztatják a csévén. Így kerül a csévé másik végére a pityókadugó. A másik dugó a csévé első végébe megint csak úgy kerül, hogy függőlegesen belenyomják a szeletbe, mint az első esetben. A két dugó közé került levegő összenyomása által kapjuk azt az erőt, mely az első dugót erőteljes pukkanással kidobja. — A tolvesszón vagy jelt teszünk, vagy kiálló göcsöt hagyunk, mely jelzi, hogy meddig szabad a pálcikát betolni, hogy az első dugót ki ne toljuk.

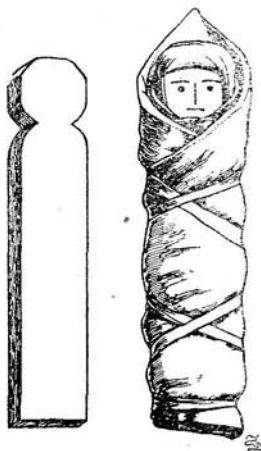
A liba levágása alkalmával nemcsak szép, nagy és gömbölyű csévékhez juthat a székely gyermek, hanem megkapja a liba gégéjét is, melyből elkészítheti a *zergőt* (33. kép). A porgyűrűkből álló libagégét aztán nyálkás részeitől megtisztítja, majd 2—3 szem kukoricát, vagy borsószemet tesz bele és a vékonyabb végét a vastagabb végébe illesztve, kissé belenyomja. Az így nyert kis peracet jó szellős helyre felakasztja egy szegre,

hogy jól kiszáradjon; 2—3 nap múlva előveszi s már ülni kezdő kis testvérkéjének odaadhatja, hadd játsszék vele. Ez a *zergő* a celluloid zörgőt helyettesíti, s inkább olyan korú gyermekek kezébe adják, kik örömet találnak a zörgőhangban. Szokták karperecként is felhúzni kis leánygyermekek kezére, kiknek ökle egy kevés erőltetéssel átfér a lyukon.

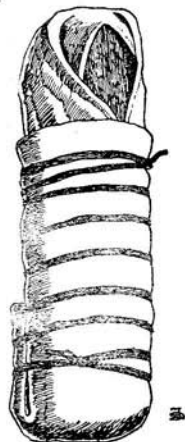
A tavaszi játékok közül nem hiányozhat a fűzfaágból készült *szánkó* sem (34. kép). Ennek anyaga vagy hántott, vagy héjában maradt fűzfaág és madzag. Először is vágnak egy kétágú, egyenként 2 cm átmérőjű gallyat. Ezt a gallyat az elágazástól kb. 60 cm távolságra madzaggal, vagy jól megcsavart fűzfavesszővel, többszörösen rácsavarva összekötik. Vágnak két darab kb. 110 cm hosszú, egyenlő vastag, ugyancsak 2 cm átmérőjű vesszőt és egy egyenes pálcát, melynek átmérője 3 cm is lehet. A két előbbi lesz

36. kép

37. kép

38. kép

a szánkó talpa, az utóbbi pedig a rúdja. A rúd elkészítésekor gondolnak még két darab, laposra faragott és 15 cm hosszú fadarabkára is, mert enélkül nem tudnák összeállítani a szánkót. Most a két talpat belehelyezik az összekötött kétágú rész közé, majd ráhelyezik a rudat, s ekkor a két fadarabot mint feszítőt beleillesztik s kész a jó erősen összeszerelt szánkó. — A vele való játszás úgy történik, hogy egy vagy két fiú áll a rúd végéhez, szájukban fazablával, a hajtó fiú kezében madzag-hámmal. Nagy ostor-pattogással rohannak a fiúk az úton föl s alá, maguk után húzva a szánkót.

A kertekben csatangoló és sóskát szedő gyermekek egyik legkedvesebb játékszere a büdös bürök (mérges) szárából készített *kecske* (35. kép). A bürök levéltelen szárát 10—12 cm-es darabokra vagdalják, két végét egymásra merőleges irányú metszéssel 3—4 cm mélyre behasítják zsebkéssel. Az így előkészített bürköt aztán beteszik egy nagyobb útszéli tócsába. A bürökdarabkák két végén a 4—4 drb. sallang szemmel láthatólag kezd visszakunyorodni. Ez a csigavonalas kunyorodás annál tökéletesebb, minél tovább áll a bürök a vízben. A visszakunyorodott szeletek igen emlékeztet-

nek a kecske csavaros szarvára; ezért nevezik *kecskének*. A nagyobb kecskék lesznek a kecskeanyak, a legkisebbek a gidák (*kecskeolló, kecskolló*) s a legnagyobb pedig a kecskebak (*cáp*). Ezekkel aztán leülve játszanak, mint a juharnaág ökrökkel, vagy a fazék-fül *csitkókkal*, vagyis kézzel megfogva rakosgatják (terelgetik) előre-hátra, aszerint, hogy mit akarnak a kecskékkal.

A székely leánykák is, mint minden nemzet kis leányai, babával, *bubával* (36—38. kép) szeretnek legszívesebben játszani. Ezt elő tudják maguk is állítani. Igaz, jórészt a felnőttek utánzásán alapszik a velök való játszás, de az előállításában találékonyak s dús képzeletük teljesen pótolja a hiányokat. — A *buba* egyszerű rongyból s kukorica csutkából (törökbúza csuszából), és lapos fadarabból (osztóvátánál használt eltörött csépből), többféle pókarongyból készül. A bubákat aztán újabb és újabb rongydarabokba öltöztetik (*pókálják*), vetköztetik (*tisztába teszik*), megfürdetik (*förösztik*), szoptatják, ringatják (*rengetik*), altatódalt énekelnek neki, dédelgetik, szidják, megverik, stb., éppen úgy, ahogy édesanyjuk csinálja kisebb testvérkéjükkel.

39. kép

Természetesen, amit a *buba* nem mond, de cselekszi, azt ők hangos szóval jelentik be. Pl. most a buba (vagy a nevét mondja) alszik, most megéhezett és azért sír, most azért sír, mert nem veszik fel, most azért nyűgös, mert alhatnék, stb., stb.

A *rongy buba* anyagánál fogva a legkönnyebben és mindig elkészíthető, amennyiben minden háznál kézügyben van a rongy. A különféle anyagú-színű-puhaságú rongyokat kisímítva egymásra teregetik, majd össze-csavarják, és a fej részre külön befoglaló síma rongyot tesznek a kis leánykák. Ez adja a síma arc-részt. Majd fejkendőt tesz a fejre, melyet hátul (a képzelt áll alatt keresztben irányítva) kötnek össze. A bubát aztán belecsavarják a legnagyobb rongydarabba s végül a hosszú lapos és keskeny szalaggal úgy csavarják körül, mint azt a gyakorlatban látták. Ha a takaró pókarongy hosszabb a bubánál, a fennmaradt részt visszahajtják, mint ahogy az a rajzon is látható.

Kisebb csoportokban csatangoló, tekergő gyermekek nagy örömmel fedezik fel a tölgyfák alatt talált tölgy-kupakot, a makktermés csészéjét. A csésze a pipa, kocsányja a pipa szára. Csak be kell illeszteni a szájba s kész a játék-pipa (39. kép). Az ezzel való játszásban is a felnőttektől elletett mozdulatokat tesznek, kísérő hangokat hallatnak. Pl. fadarabkával

megpiszkálják a képzelt dohányt, hüvelykujjuk körmével rá-ráütögetnek a parázsra, pöfékelnek és köpködnek (*pöknek*). A legérdekesebb mozdulatok egyike, mikor ezzel a rövid pipaszárral jobbra-balra rendezi a gyermek a képzelt bajuszának elálló szálait, vagy tenyerébe kiveri a pipa hamuját.

A székely gyermekeknek sok olyan játékszerük van még, melyekkel a felnőttek szerszámaikat utánozzák. Ilyenek pl. a madzaggal összekötött csép, villa, gereblye, lésza fűzfavesszőből, a lésza felhasználása kis aszaló készítésére, szekérkashoz, stb., de ezek nem a játékért magáért, hanem azért készülnek, hogy a kis gyermekek is részt vehessenek — ha játszva is — a felnőttek nehéz munkájában, illetőleg játszva szokjanak már a később rájuk váró nehezebb és komolyabb munkához.

József Dezső